

iniatuur

Jaargang 24

1

Feb 2020

Vereniging Vrienden Martinikerk

Secretariaat
Martinikerkhof 3
9712 JG Groningen

Telefoon
050 311 12 77

E-mail
vriendenmartinikerk@gmail.com

Website
www.vriendenmartinikerk.nl
www.martinikerk.nl

Colofon

Redactie
Ton Heuvelmans
Annelies Noordhof-Hoorn
Tonko Ufkes
Jan Visser

E-mail
info@martinikerk.nl

Druk
Marnedrukkers, Leens

*Egbert Reitsma, Binnenkoor Martinikerk gezien naar het westen, 1943, olieverf op doek, 76 x 67 cm
Groninger Museum inv.nr. 2018.0067 Foto: Marten de Leeuw.*

et koor van de Martinikerk in bruin en geel

1

Van de redactie

Onze collega Marlies van Kruining heeft met ingang van dit nummer afscheid genomen van de redactie. Vanaf oktober 2011 (jaargang 15 nummer 3) is zij betrokken geweest bij het vullen van ons blad. Al die jaren hebben we plezierig samengewerkt. Wij zijn haar erkentelijk voor haar bijdragen en wensen haar een mooie toekomst met gezin en werk.

In dit nummer vragen wij uw aandacht voor een bijdrage van dr. Egge Knol over een schilderij van de Martinikerk, gemaakt door de beroemde Groningse architect Egbert Reitsma: zie de voorpagina.

Verder de aankondiging van een meerdaags gebeuren in mei, namelijk de viering van het feit dat 800 jaar geleden de monnik Ceasarius van Heisterbach via het klooster Yesse bij Haren naar de Martinikerk liep. Deze manifestatie is een coproductie van de VWM, het Bezoekerscentrum Klooster Yesse, het Centrum voor Religie en Erfgoed van de Rijksuniversiteit Groningen en de Studentenkoepel voor Levensbeschouwelijk Organisaties.

Tenslotte de aankondiging van de jaarlijkse algemene vergadering van de VWM en van de Vrienden van de Nieuwe Kerk met de bijbehorende lezingen.

Reiling onder onze leden over de jaarvergadering

Regelmatig wordt aan het bestuur van de VWM gevraagd waarom de jaarvergadering altijd op zaterdagmorgen om 10.00 uur wordt gehouden, met aansluitend een lezing over een onderwerp dat met de Martinikerk te maken heeft. Dat is zo gegroeid, maar is geen wet van Meden en Perzen.

Het bestuur wil nu graag van u weten of u voorkeur hebt voor een andere dag of een ander tijdstip, misschien op een doordeweekse avond. Vanaf 2021 kan het bestuur hier rekening mee houden, na de jaarvergadering op 4 april 2020.

Graag uw reactie, het liefst zo snel mogelijk en per e-mail aan vriendenmartinikerk@gmail.com, of schriftelijk aan VWM, p/a Martinierkhof 3, 9712 JG Groningen, of mondeling aan een bestuurslid.

Stadszegel weer verkrijgbaar

Sinds kort zijn replica's van het zegel van de stad Groningen uit 1245 weer verkrijgbaar. De VWM heeft deze laten maken door Peter Broekhuizen, bekend als glazenier, die ook de nieuwe glas-in-loodramen heeft gemaakt in de Martinikerk. De loden zegels zijn gemaakt in de kleuren donkerbruin, zilver en brons en zijn verpakt in een mooi doosje met in het deksel enige informatie. Heel geschikt om cadeau te geven.

De zegels zijn verkrijgbaar tijdens het toeristische seizoen (tussen april en oktober) bij de balie in de kerk, of op bestelling via vriendenmartinikerk@gmail.com.

De kosten zijn slechts € 10 per stuk.

Het koor van de Martinikerk in bruin en geel

Dr. Egge Knol

Architect Egbert Reitsma (Ulrum 1892 - Glimmen 1976), lid van de Groninger Kunstkring De Ploeg, gebruikte een expressionistisch idioom dat onder meer in de door hem ontworpen kerken naar voren komt. Hij bouwde aanvankelijk in de stijl van de Amsterdamse School talloze gebouwen, waaronder veel kerken.¹ In Groningen bouwde hij de inmiddels afgebroken Parklaankerk en in Appingedam staat van zijn ontwerp de gereformeerde kerk. Een toonaangevend gebouw is het Sanatorium Dennenoord in Zuidlaren. Na de oorlog veranderde zijn stijl, maar een expressief gebruik van baksteen bleef een kenmerk zoals te zien is bij de Goede Herderkerk en de Stadsparkkerk in Groningen. Hij bouwde ook talloze kenmerkende woonhuizen en is voor Groningen een beeldbepalend architect geweest.

In de oorlogsjaren had hij minder opdrachten en werd hij actief als schilder. Zijn schilderstijl was geheel anders en sterk beïnvloed door de atmosferische Haagse School. De werken zijn sterk in bruin- en geeltinten. Een mooi voorbeeld vormt het schilderij op de voorpagina van deze Miniatuur van het binnendeel van het koor van de Martinikerk in 1943. Reitsma woonde nabij deze kerk en heeft het kerkinterieur meermalen vastgelegd.² Opmerkelijk is ook de oorspronkelijke lijst van koper, waar Reitsma vaker gebruik van maakte. Het schilderij werd in 2018 aangeboden door een kringloopwinkel in Rotterdam en door het Groninger

Johannes Hinderikus Egenberger, *Koorhek in de Martinikerk*, ca. 1870. Olieverf op doek; 62,5 bij 47,5 cm, Groningen Museum inv. nr. 0000.0667 (Foto: Marten de Leeuw)

Museum aangekocht met de veilingopbrengst van de Museumnacht van dat jaar. Het Groninger Museum had in 1995 al als bruikleen van Stichting De Ploeg een vergelijkbaar schilderij van de buitenomgang van het koor gekregen in dezelfde bruingele atmosfeer. Dat is gesigneerd 1944 en is helaas zonder lijst binnengekomen.

Het koorhek van de Martinikerk is ook bekend van een schilderij van Johannes Hinderikus Egenberger van rond 1870. Het geeft ook door de nadruk op de eikendeurpartij een donkere indruk, maar voordat u nu denkt dat het koor van de kerk voor de restauratie een en al donkerheid was, is het goed u ook een inkttekening, opgehoogd met ecoline of waterverf, te laten zien die gesigneerd is `Eyk`, maar het is niet bekend wie dat was. Het is een frisse tekening waarop de kleurrijke glas-in-loodramen een aardig accent in de verte vormen.

Deze afbeeldingen zijn alle van vóór de grote restauratie van de jaren zestig van de vorige eeuw. Het maakt ze tot bijzondere documenten.

¹ Kees van der Ploeg, Egbert Reitsma architect 1892-1976. *Meester in baksteen*. Tweede druk (Usquert, 2017).

² Bram Zoon, *Egbert Reitsma: architect en kunstschilder*. (Alphen aan de Rijn, 2012).

Gesigneerd Eyk. Kooromgang
Martinikerk. 20 x 13 cm.
Groninger Museum
inv.nr. 2009.0397
(Foto: Marten de Leeuw).

Van Yesse naar Sint Jan Middeleeuwse mirakelen in kerk en klooster

vrijdag 15 en zaterdag 16 mei 2020 (bijbehorende expositie:
15 mei tot 3 juli 2020)

Annelies Noordhof-Hoorn

Zoals in het vorige nummer van Miniatuur al is aangekondigd, organiseert de Vereniging Vrienden Martinikerk in samenwerking met het Bezoekerscentrum Klooster Yesse (bij Haren), het Centrum voor Religie en Erfgoed van de RuG en Studentenkoepel voor Levensbeschouwelijke Organisaties (SKLO): een meerdaags evenement in mei.

Waarom? Om te gedenken dat achthonderd jaar geleden de monnik Caesarius van Heisterbach naar het noorden kwam. Hij bezocht het cisterciënzervrouwenklooster Yesse en ging vandaar naar de Sint Maartenskerk in Groningen om de arm van Johannes de Doper (Sint Jan) te zien. Vandaar de titel 'Van Yesse naar Sint Jan'.

Het wordt een hele gebeurtenis: een processie op zaterdag 16 mei van het voormalige kloosterterrein naar de Martinikerk, lezingen, een boekpresentatie en de uitvoering van een speciaal voor deze gelegenheid gecomponeerde cantate in twee bedrijven. Daarnaast is er op drie plaatsen een tentoonstelling: in de Martinikerk, in de Groninger Archieven en in de Universiteitsbibliotheek van 15 mei tot en met 3 juli.

Het uitgebreide programma vindt u hieronder, evenals een voorbeschouwing van het boek. Al met al een evenement dat u niet mag missen!

PROGRAMMA VRIJDAG 15 MEI 2020

v10.30-13.00 uur: Masterclass in de Martinikerk (Librije) door William Purkis (Universiteit van Birmingham) voor studenten van het Centrum voor Religie en Erfgoed en (PhD-)studenten van de Onderzoeksschool Mediëvistiek.

14.30 uur: Publiekslezing in de Martinikerk (schip) door William Purkis (Universiteit van Birmingham).
Titel lezing: 'A Monk's Tale: Caesarius of Heisterbach's Martinikerk Pilgrimage in Context' (vertaling lezing in het Nederlands beschikbaar).

15.15 uur: Presentatie van het boek van Bart Flikkema, *De Arm van Johannes de Doper*.
Het eerste exemplaar wordt door Bart Flikkema aangeboden aan de Commissaris van de Koning, René Paas.

15.30 uur: (Promotie)film van Willem Hoiting: 'Caesarius komt tot leven'.

PAUZE – Gelegenheid om het boek *De Arm van Johannes de Doper* te kopen.

16.10 uur: Opening expositie in het hoogkoor door Stijn Arnoldussen (Afdeling Archeologie RuG).
Duur tentoonstelling 15 mei – 3 juli 2020. Plaatsen expositie: Martinikerk, Groninger Archieven, Universiteitsbibliotheek.

18.00 uur: Kerk sluit.

PROGRAMMA ZATERDAG 16 MEI 2020

11.00 uur: Processie vanaf vrouwenklooster Yesse naar de Martinikerk.

14.00 – 14.30 uur: Lezing Jaap van Moolenbroek (voorheen universitair hoofddocent aan de Vrije Universiteit) over tekenen en visioenen in het cisterciënzervrouwenklooster Yesse.

14.30 – 14.45 uur: 1e Muziekuitvoering: Cantate (gecomponeerd door Chris Fictoor) over het wonder van de brandende kaars in klooster Yesse. De uitvoering geschiedt door het 'Projectkoor Yesse' onder leiding van dirigent Cas Straatman en organist Jochem Schuurman.

PAUZE – Gelegenheid om het boek *De Arm van Johannes de Doper* te kopen en de expositie te bezichtigen.

15.15 – 15.45 uur: Lezing Anneke Mulder-Bakker (oud-docent middeleeuwse geschiedenis RuG) over de eerste generaties van bewoonsters in Yesse en van kloosterzusters op het Groningerland.

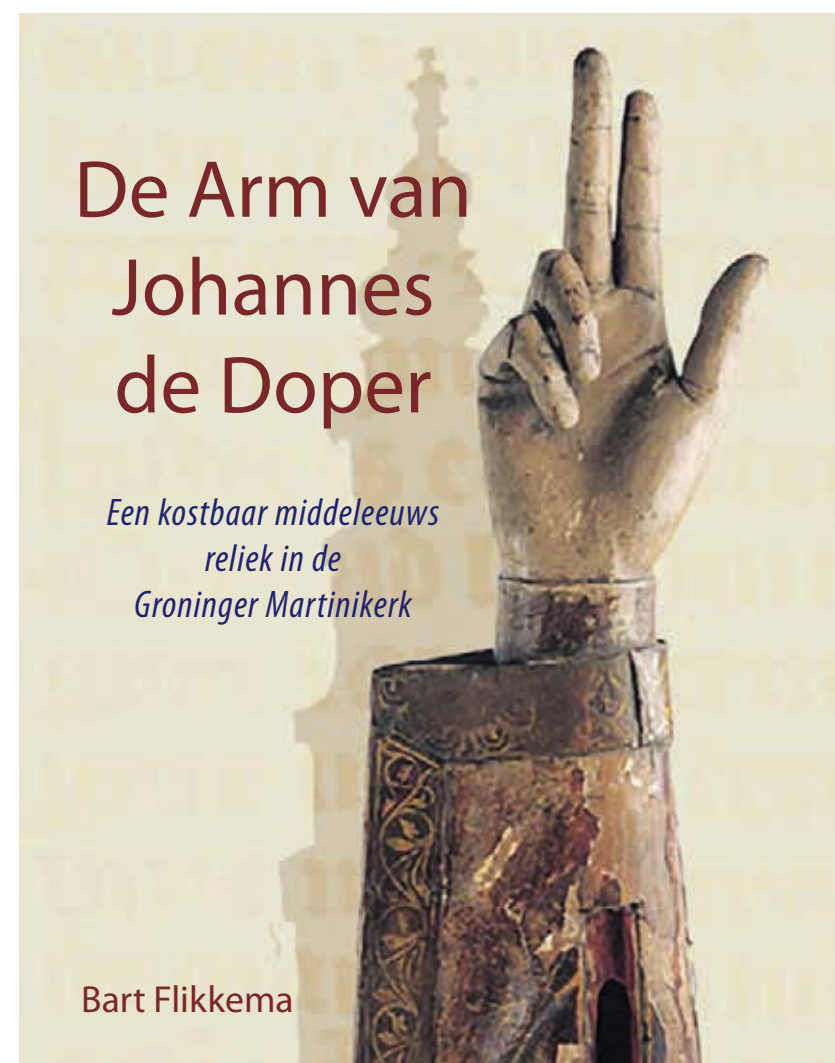
15.45 – 16.00 uur: 2e muziekuitvoering. Cantate over de stadsbrand in Groningen (gecomponeerd door Chris Fictoor). De uitvoering geschiedt door het 'Projectkoor Yesse' onder leiding van dirigent Cas Straatman en organist Jochem Schuurman.

16.00 – 18.00 uur: Gelegenheid om boek *De Arm van Johannes de Doper* te kopen en de expositie te bezichtigen.

e arm van Johannes de Doper

De Arm van Johannes de Doper - Een kostbaar middeleeuws relik in de Groninger Martinikerk. Zo luidt de titel van het nieuwe en interessante boek dat in het kader van het evenement 'Van Yesse naar Sint Jan, middeleeuwse mirakelen in kerk en klooster' in mei 2020 zal worden uitgegeven. Het verhaal van de Groninger priester Theodoricus, hoogste ambtsdrager in de Martinikerk, opgetekend door de schrijvende monnik Caesarius van Heisterbach, maakt duidelijk hoe de arm van de heilige Johannes de Doper in de tijd van de kruistochten de reis vanuit het Heilige Land naar 'onze' Martinikerk doorstond. Op verrassende wijze werd de eigenaar ervan, een koopman, het kostbare relik ontfutseld, waarna het aan de verzameling relieken in de Martinikerk werd toegevoegd. De middeleeuwse gelovigen hebben zich grote moeite getroost het relik op hoogtijdagen te aanbidden. Bisschoppen en de paus hebben aflaten verleend aan pelgrims en bedevaartgangers die te biecht gingen op de dagen dat de Arm aan het volk werd getoond. Het heeft de stad geen windeieren gelegd. Groeiende aantallen bezoekende gelovigen offerden veel geld, wat ook de stad ten goede kwam. Het huidige Pepergasthuis is toen opgericht om vermoeide en zieke pelgrims een plek te bieden om te herstellen.

Het boek toont duidelijk de plekken in de stad die nog herinneren aan de Arm. De auteur – Bart Flikkema – heeft in 2018 een goedbezochte VWM-lezing gehouden in de Martinikerk over dit onderwerp, wat de aanleiding werd voor VWM en Stichting Bezoekerscentrum Klooster Yesse het evenement 'Van Yesse naar Sint Jan' te organiseren.

aarvergaderingen en twee interessante lezingen

Jan Visser

Zoals vorig jaar is besloten, kondigen wij niet meer alleen onze eigen jaarvergadering aan, maar ook die van de Vereniging Vrienden van de Nieuwe Kerk. Beide jaarvergaderingen worden gevolgd door een interessante lezing.

Als u tijd en gelegenheid hebt, is het mogelijk om beide lezingen bij te wonen. De toegang zowel in de Martinikerk als in de Nieuwe Kerk is gratis.

Jaarvergadering van de Vereniging Vrienden Martinikerk

De jaarlijkse algemene vergadering van de VWM is op zaterdag 4 april 2020 in de Kapel van de Martinikerk, aanvang 10.00 uur. De ingang is aan de achterzijde van de kerk, tegenover het Provinciehuis. De leden krijgen de stukken thuisgestuurd als bijlage bij dit nummer van *Miniatuur*, of per e-mail als u uw mailadres aan ons hebt doorgegeven. Als u dat nog niet deed, of het adres is gewijzigd, verzoeken wij u dit alsnog te doen via vriendenmartinikerkgmail.com. Dat bespaart ons verzendkosten.

Vanaf circa 10.45 uur zal de jaarlijkse lezing in het schip van de Martinikerk worden verzorgd door de welbekende dr. Egge Knol (1956). Hij is opgeleid als bioloog en archeoloog en werkt als conservator archeologie, geschiedenis en oude kunst bij het Groninger Museum. Hij publiceert regelmatig op het terrein van de Noord-Nederlandse archeologie en cultuurgeschiedenis.

De titel van de lezing is **De Martinikerk en het zegel, wapen en vlag van de stad Groningen.**

Foto: Groninger Museum (Marten de Leeuw)

Groningen, ontstaan uit een Drents dorp aan het noordelijke uiteinde van de Hondsrug, heeft zich losgemaakt van haar achterland en is uitgegroeid tot een invloedrijke stad. In de dertiende eeuw gaat de stad een zegel voeren dat onder belangrijke stukken wordt geplaatst. Het zegel laat de Martinikerk en toren zien. Het is de oudste afbeelding van de kerk. Het zegel blijft tot in de Franse tijd het rechtsgeldige zegel van de stad. In de vijftiende eeuw komt echter ook een wapen in gebruik met een geheel andere voorstelling: een adelaar met een hartschild in de kleuren wit-groen-wit, kleuren die in de Euroborg uiteraard domineren. Het wapen is nu terug te vinden in het wapen van de gemeente en de provincie Groningen. Knol zal ingaan op de achtergronden van zegel en wapen en als afgeleide daarvan ook de vlaggen van stad en provincie. De Martinikerk heeft daarin door de tijden heen een belangrijke rol gespeeld, niet alleen op het zegel maar ook als drager van afbeeldingen.

Afbeelding: Zegelstempel uit de dertiende eeuw van de stad Groningen met de Martinikerk. De voorstelling is in spiegelbeeld zodat de afdruk het juiste beeld geeft.

Jaarvergadering van de Vereniging Vrienden van de Nieuwe Kerk

De jaarvergadering van de Vereniging Vrienden van de Nieuwe Kerk vindt plaats op **zaterdag 18 april 2020** in de Nieuwe Kerk. Na het huishoudelijke deel zal de heer Rienk Bijma een lezing verzorgen over *'Wat een oude buurt en een oud huis kunnen vertellen'*. De lezing begint omstreeks 11.00 uur.

Niet ver van de Nieuwe Kerk ligt ten noorden van de Noorderhaven een oud havenkwartier met een vrij onbekende maar boeiende geschiedenis. Al in de vroege zeventiende eeuw was er hier, nabij Groningens zeehaven, veel bedrijvigheid. Er lag een werf voor de West-Indische Compagnie en er stonden een provinciaal tuchthuis, een zoutziederij en later ook nog een raffinaderij voor de verwerking van West-Indisch suikerriet.

In zijn lezing voor de Vrienden van de Nieuwe Kerk zal Bijma vertellen over de geschiedenis van dit gebied tussen Noorderhaven, Werfstraat, Grote Leliestraat, Zoutstraat en Havenstraat, ¹ over wat bleef staan, zoals de voormalige raffinaderij en het oude raffinadeurshuis, en over wat er in de loop van de tijd verdween. Na de ontmanteling van de vesting Groningen maakte in de jaren rond 1900 het grootste deel van de oude bebouwing plaats voor nieuwe straten, woningen en bedrijfsgebouwen. Ook komen aan de orde de verstrekkende plannen van rijk, stadsbestuur en universiteit die in de vroege jaren zeventig van de vorige eeuw het voortbestaan van grote delen van de oude Hortusbuurt bedreigden.

¹ Aanleiding vormt de recente publicatie van *Een Deftig Huys met een fraay Hoff*, de geschiedenis van een oud Gronings huis en het omliggende havenkwartier. Uitgeverij In Boekvorm, Assen

Oud en nieuw aan de Noorderhaven NZ in 1903: links de voormalige werfchuren, rechts de Bank van Lening in aanbouw. Vooraan rechts de Bocht van Ameland, vooraan links begin Reitdiep. Zicht vanaf de Vissersbrug. Foto: P.B. Kramer, Groninger Archieven